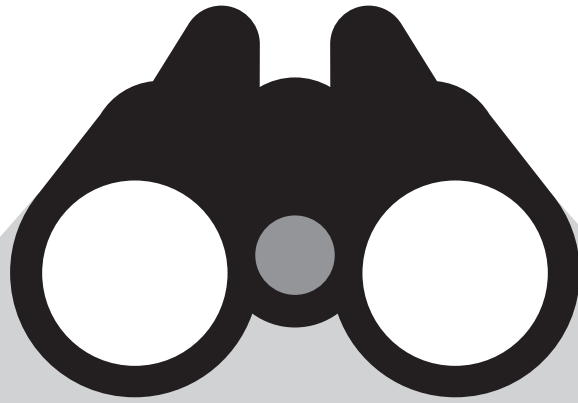

Marijke Huizinga & Alice van Kalsbeek

FOCUS OP TAAL

**Basisboek
voor docenten
Nederlands
als tweede taal**

Boom

Inhoud

Inleiding		9
Hoofdstuk 1	<i>Ei of ui?</i> – klanken	15
Hoofdstuk 2	<i>Cánon, kanón</i> – woordaccent, zinsaccent, intonatie	21
Hoofdstuk 3	<i>Boom - bomen, bom - bommen</i> – de spelling	27
Hoofdstuk 4	<i>Bibs of achterwerk?</i> – de woordenschat	31
Hoofdstuk 5	<i>Boek - boeken</i> – het zelfstandig naamwoord	37
Hoofdstuk 6	<i>De, het, een</i> – het lidwoord	43
Hoofdstuk 7	<i>Wie, wat, waar?</i> – vraagwoorden	49
Hoofdstuk 8	<i>Ik, je, jij</i> – het persoonlijk voornaamwoord I	54
Hoofdstuk 9	<i>Me, mij, hem</i> – het persoonlijk voornaamwoord II	59
Hoofdstuk 10	<i>Deze, die, dit, dat</i> – het aanwijzend voornaamwoord	64
Hoofdstuk 11	<i>Mijn, je, haar, ons</i> – bezitsrelaties	68
Hoofdstuk 12	<i>Me, je, u, zich, ons</i> – het wederkerend voornaamwoord	73
Hoofdstuk 13	<i>Blauwe, rode, groene</i> – het bijvoeglijk naamwoord	78
Hoofdstuk 14	<i>Groter dan</i> – vergelijking	82
Hoofdstuk 15	<i>Ik werk, jij werkt</i> – de tegenwoordige tijd	88
Hoofdstuk 16	<i>Ik heb, ik ben</i> – hebben en zijn	92
Hoofdstuk 17	<i>Ik moet, ik wil, ik mag</i> – modale hulpwerkwoorden	96
Hoofdstuk 18	<i>Ik heb gewerkt</i> – de voltooiden tijd	102
Hoofdstuk 19	<i>Ik werkte</i> – de verleden tijd	108
Hoofdstuk 20	<i>Ik bel op, ik heb opgebeld</i> – scheidbare werkwoorden	113
Hoofdstuk 21	<i>Aan, bij, om, op</i> – het voorzetsel	118
Hoofdstuk 22	<i>En, maar, omdat</i> – het voegwoord	124
Hoofdstuk 23	<i>Geen, niet</i> – de ontkenning	130
Hoofdstuk 24	<i>Morgen kom ik</i> – inversie	135
Hoofdstuk 25	<i>Eet de man een appel?</i> – vraagzinnen	139
Literatuur		144
Register		146

Taal leren

1	Klanken leren	17
2	Taalriedel	23
3	Leren spellen	29
4	Woorden leren	33
5	Corrigerende feedback	39
6	Woordenboekgebruik	45
7	Vloeiend en correct	50
8	Vorm en inhoud	56
9	Gesproken en geschreven taal	61
10	Verwijzing	65
11	Cyclisch werken	70
12	Een stimulerende leeromgeving	74
13	Typen leerders	79
14	Taal en cultuur	84
15	Fossilisatie	89
16	Rol eigen taal	93
17	Routines	98
18	Wel of geen regel?	104
19	Soorten fouten	110
20	Relaties tussen woorden	114
21	Wanneer welk voorzetsel?	120
22	Receptie voor productie	125
23	Betekenisvolle en betekenisarme regels	131
24	Aandacht voor vorm	136
25	Kennis en vaardigheden	140

Inleiding

Voor wie is *Focus op taal*?

Al vanouds bestaat er grote heterogeniteit onder docenten Nederlands als tweede taal in het onderwijs aan volwassenen. Naast taaldocenten zijn er ook leerkrachten uit het basisonderwijs, maatschappelijk werkers, historici, antropologen, etc. werkzaam in het NT2-onderwijs. De laatste jaren is de inzet van docenten en vrijwilligers zonder specifieke opleiding voor het Nederlands als tweede taal toegenomen. Dit heeft onder meer te maken met de grote aandacht voor laaggeletterdheid. In de praktijk blijkt dat deelnemers aan programma's voor laaggeletterden voor een zeer groot deel niet-Nederlandstalig zijn. Daarnaast is er op dit moment de enorme stroom vluchtelingen die ons land binnenkomt en waarvan een groot deel hier zal blijven.

Voor alle activiteiten die worden georganiseerd voor deze groepen, zijn veel nieuwe docenten en vrijwilligers nodig. Zij hebben allemaal behoefte aan NT2-basiskennis: Hoe zit het Nederlands in elkaar? Wat voor regels zijn er? Hoe leert iemand een tweede taal? Hoe leer je cursisten die weinig taalbagage hebben een nieuwe taal? En hoe doe je dat met hoger opgeleiden? *Focus op taal* biedt deze basisinformatie op een overzichtelijke manier aan.

Focus op taal is geschikt voor beginnende docenten en vrijwilligers voor alle niveaus maar met name voor hen die onderwijs geven aan laag- en middenopgeleide cursisten. Het vormt een uitstekende basis voor trainingen en opleidingen.

Wat zijn de uitgangspunten van *Focus op taal*?

1 Van niveau 0 tot A2

De geselecteerde onderwerpen behoren tot de basis van het Nederlands als tweede taal die over het algemeen wordt omschreven als 'tot A2'. Als je een beginnende NT2-docent bent, heb je daar meestal mee te maken.

2 Vier vaardigheden

De informatie van *Focus op taal* helpt je om te functioneren als begeleider van het

leerproces en geeft handvatten voor adequate feedback bij alle vaardigheden: spreken, luisteren, lezen en schrijven.

3 Grammatica in dienst van taalgebruik

Het doel van de meeste taalleerders is te leren spreken en luisteren, lezen en schrijven, met andere woorden taalvaardig te worden. Grammatica staat in dienst van die taalvaardigheid. Het is geen doel op zich. Expliciete uitleg en oefening van grammatica kunnen echter geen kwaad, integendeel: ook bij lager opgeleiden kan expliciete aandacht voor taalstructuur effect hebben op het leerproces (zie onder andere Welie 2013). Grammaticale correctheid is ook bij de beoordeling van het Inburgeringsexamen een criterium.

4 De lespraktijk is leidend

In *Focus op taal* staat de lespraktijk centraal. De keuze van de onderwerpen en de omvang zijn bepaald door het belang ervan in de praktijk van het onderwijs. Ieder hoofdstuk begint met een lesvoorbeeld en bij alle onderdelen wordt de relatie gelegd met de praktijk.

5 Geen voorkennis verondersteld

Om *Focus op taal* te kunnen gebruiken heb je geen voorkennis nodig. Als er termen uit de grammatica, de vakdidactiek of de toegepaste taalwetenschap worden gebruikt, worden ze de eerste keer dat ze voorkomen toegelicht; ze zijn dan vetgedrukt. Een register maakt ze makkelijk opzoekbaar. De informatie is zo beknopt en eenvoudig mogelijk gehouden.

6 Van voorbeeld naar regel

Voorbeelden spelen een belangrijke rol in alle onderdelen van de hoofdstukken. Formuleringen van regels zijn tot een minimum beperkt. Regelmatig worden aanwijzingen gegeven over het gebruik van regels en grammaticale termen: cursisten verschillen namelijk in hun behoeften daaraan.

7 Betekenis vóór vorm

In aansluiting op het uitgangspunt dat grammatica nooit doel op zich is (zie punt 3) maar in dienst staat van communicatie, starten we bij de onderwerpen waar mogelijk bij de betekenis. Wat is het verschil in betekenis tussen *deze* en *die*, *dit* en *dat* bijvoorbeeld. Het is belangrijk om dat te weten. Pas daarna worden vormverschijnselen behandeld: *deze* en *die* voor de-woorden, *dit* en *dat* voor het-woorden.

8 Aandacht voor taalgebruik

De onderwerpen worden altijd behandeld vanuit de context van taalgebruik: voorbeeldzinnen en oefeningen zijn ontleend aan dagelijkse situaties waarin mensen de taal gebruiken.

9 Rol van de eigen taal

De rol die de eigen taal speelt bij het leren van een taal, staat steeds meer in de belangstelling. Fouten van cursisten hebben soms te maken met hun eigen taal. Als ze bijvoorbeeld in hun eigen taal geen lidwoord hebben, zullen ze daar bij het leren van het Nederlands in het begin moeite mee hebben. Ieder hoofdstuk van *Focus op taal* heeft een vaste rubriek 'Eigen taal'.

10 Aansluiting bij Handboek

Basiskennis van de theorie en didactiek van taalverwerving kan je als docent helpen je onderwijs vorm te geven. Onderzoek toonde aan dat docenten die theoretische bagage – soms onbewust – gebruiken bij het lesgeven. Recente inzichten over taal leren en taal-didactiek zijn in *Focus op taal* vevat in korte stukjes per hoofdstuk. Inhoudelijk sluiten ze aan bij het *Handboek Nederlands als tweede taal in het volwassenenonderwijs* (Bossers et al. 2015).

Hoe is *Focus op taal* opgebouwd?

De onderwerpen van *Focus op taal* zijn in vier categorieën te verdelen:

- 1 het klanksysteem, uitspraak en intonatie;
- 2 het leren van woorden;
- 3 woordsoorten en woordbouw;
- 4 zinsbouw.

Het merendeel van de onderwerpen behoort tot de categorieën 3 en 4, de grammatica.

Focus op taal bestaat uit 25 hoofdstukken, die volgens een vast stramien zijn opgebouwd: LESVOORBEELD, TAALSYSTEEM, TAAL LEREN, TAAL IN DE LES en REFLECTIE. We geven hier een korte beschrijving van de verschillende onderdelen.

LESVOORBEELD

Het lesvoorbeeld is ontleend aan een reële lessituatie. Het is bedoeld om de lespraktijk binnen dit boek te brengen en vormt de basis voor het onderdeel REFLECTIE: daar worden vragen gesteld over de manier waarop de docent handelt. Het voorbeeld illustreert dat grammatica op verschillende manieren aan de orde kan komen: soms had de docent gepland om iets uit te leggen, soms gaat hij in op vragen van cursisten, soms licht hij zelf iets toe als feedback.

TAALSYSTEEM

Dit onderdeel bevat beknopte informatie over betekenis, vorm en gebruik van een onderwerp, en veel voorbeelden. De informatie is uitgebreider en explicieter dan in TAAL IN DE LES. Het biedt je de basiskennis die je nodig hebt om het onderwerp te kunnen uitleggen aan cursisten en adequaat te reageren op fouten. Er worden zo weinig mogelijk termen gebruikt.

TAAL LEREN

In TAAL LEREN wordt een koppeling gemaakt met het taalverwervingsproces, waarbij de relatie wordt gelegd met het onderwerp: Hoe leer je klanken? Hoe onthoud je woorden? Waarom blijven sommige fouten voorkomen? De onderwerpen van TAAL LEREN staan in een overzicht in de inhoudsopgave.

TAAL IN DE LES

In TAAL IN DE LES wordt stap voor stap gedemonstreerd hoe je het onderwerp in de les kan behandelen en oefenen. De stappen zijn gebaseerd op de activiteiten die in het Handboek (hoofdstuk 6, Grammatica) worden aanbevolen. Ze volgen de lijn: Introductie, Herkenning, Beoordeling, Verwerking.

Mogelijkheden voor differentiatie tussen groepen (laag-, hoog- en middenopgeleiden) worden gegeven met betrekking tot wel of geen regels, wel of geen termen en het verdeelen van de stof in stukjes.

Een vast rubriekje is 'Eigen taal', over de rol van moedertalen bij het leren van een tweede taal. Het bevat concrete voorbeelden over het betreffende onderwerp in andere talen en suggesties voor het aan de orde stellen van de eigen taal.

REFLECTIE

In REFLECTIE wordt aan de hand van vragen teruggeblikt op het LESVOORBEELD. Je wordt ook bevraagd over je eigen lespraktijk.

Website

Naast het boek is er een website waar oefenbladen voor de cursisten zijn te vinden plus extra informatie over de onderwerpen.

Hoe gebruik je *Focus op taal*?

De 25 onderwerpen zijn zo gekozen dat ze in principe kunnen voorkomen in elke lees- of luistertekst tussen niveau 0 en A2.

Welk onderwerp kies je?

Er zijn verschillende manieren om te bepalen welk onderwerp je wilt behandelen:

- Je kunt een onderwerp kiezen waar je cursisten problemen mee hebben. Daarvoor moet je goed luisteren als ze spreken en kijken als ze schrijven om op die manier te analyseren waar hun problemen liggen.
- Cursisten dragen soms zelf onderwerpen aan in de vorm van vragen. Je kunt aan de hand daarvan iets uitleggen.
- Je zoekt een onderwerp uit dat voorkomt in de teksten die je gebruikt om te lezen en te luisteren.
- Je volgt een lesmethode en daarin dient een onderwerp zich aan.

Hoe bereid je je voor?

- Lees alle onderdelen van het gekozen hoofdstuk door.
- Bepaal hoeveel materiaal van het onderwerp je gaat behandelen.
- Zorg voor voldoende oefenbladen.

Wat doe je tijdens je les?

- Begin de les met het programma van het lesmateriaal waar je mee bezig bent.
- Introduceer het onderwerp van *Focus op taal* dat je gaat behandelen aan de hand van de eerste opdracht in TAAL IN DE LES. Dat is in de regel een interactieve opdracht waarin je met je cursisten spreekt over het onderwerp dat aan de orde komt.
- Deel de oefenbladen uit. Je volgt nu de lijn die daarop aangegeven staat. De oefeningen kun je samen met de cursisten nakijken of je laat de cursisten dat zelf doen (dan geef je de sleutel). De sleutels van de oefeningen staan in het boek.

Zorg dat je niet langer dan tien minuten (op één lesuur) hiermee bezig bent. Mocht je het onderwerp niet afkrijgen, dan kun je een volgende les verdergaan. Laat de cursisten de oefenbladen bewaren zodat je er de volgende keer op terug kunt komen. Geef ze eventueel een speciale map.

Wat doe je na de les?

Het is aan te raden regelmatig terug te komen op behandelde onderwerpen, zeker als ze moeilijk worden gevonden. Je kunt bij lees- of luisterteksten bijvoorbeeld nog eens de aandacht vestigen op de vervoeging van het werkwoord of de vorm van het persoonlijk voornaamwoord in teksten die beluisterd of gelezen worden en dan verwijzen naar het schema op het oefenblad. Je kunt op deze manier ook checken of je cursisten het behandelde onderwerp hebben begrepen.

Hoofdstuk 1

Ei of ui? – klanken

LESVOORBEELD

De docent doet een oefening met klanken.

Docent Wat is een ei?

Cursisten Kip.

Docent En wat is een ui?

Cursisten Groente.

Cursist 1 *Verdura.*

Docent [tekent een ei en een ui en schrijft de woorden erbij]
Nou zeg ik een woord en jullie geven aan waar het bij hoort:
buiten.

Cursisten Ei. Ui.

Docent *Buiten* hoort bij de [ui].

TAALSYSTEEM

Klanken vormen de kleinste onderdelen van het taalsysteem. Met klanken kun je woorden vormen: [h], [ui] en [s] zijn samen *huis*.

- Er is geen een-op-eenrelatie tussen klanken en letters. Dezelfde klank kan op verschillende manieren worden geschreven: zie (1).
- Klanken hebben op zichzelf geen betekenis, maar kunnen betekenisverschillen tussen woorden veroorzaken: zie (2).
- Je kunt klanken op verschillende manieren weergeven: door middel van een symbool, zoals in het International Phonetic Alphabet (IPA), of door letters. In *Focus op taal* schrijven we klanken tussen []; voor de schrijfwijze gebruiken we < >: zie (3).
- Het Nederlands heeft zestien **klinkers** en achttien **medeklinkers**. Wat is het verschil tussen een klinker en een medeklinker? Bij het uitspreken van een klinker gaat de lucht ongehinderd door de mond naar buiten: [oo], [uu]. Bij een medeklinker wordt de lucht tegengehouden door bijvoorbeeld de lippen: [p], [b], [m], of de tong: [t], [d], [n].
- Een bijzondere klank in het Nederlands is de [u] in [de], de **stomme [e]**. Hij is bijzonder omdat hij nooit accent krijgt: zie (4). Hij klinkt als een korte [u].

- (1) *koud-gauw, boom-bomen, ideaal-ieder-type*
- (2) *pal-bal-dal, pit-put, steen-speen, horen-hopen-holen*
- (3) Je schrijft <hij>, maar je zegt [ie].
- (4) klanken, de, bepaald, teruggegaan

- De uitspraak van de klinkers wordt bepaald door
 - de stand van de mond: de mond is het meest open bij [aa] en [a] en het minst bij [ie] en [oe];
 - de stand van de lippen: de lippen zijn het meest gerond bij [oe] en [oo], het minst bij [ee] en [ie];
 - de positie van de tong.
- Bij de klinkers maken we onderscheid tussen de zogenaamde **korte** en **lange klinkers** en **tweeklanken**. We gebruiken de termen kort en lang, bijvoorbeeld voor [a] en [aa], hoewel de duur niet het enige verschil is tussen die twee klanken. Ze worden ook anders uitgesproken.
- Tweeklanken ([au], [ei], [ui]) bestaan, zoals het woord zegt, uit twee samengevoegde klanken. Als je een tweeklank langzaam uitspreekt, merk je dat de stand van de lippen en de mond verandert. Let op: [eu] en [oe] zijn geen tweeklanken, maar één klank die met twee letters wordt geschreven.

Klinkers	
Korte klinkers:	i – in, pit e – en, pet a – kat, man o – bom, pot u – bus, put
Lange klinkers:	ie – niet, tien ee – mee, teen aa – na, maand oo – boom, tonen uu – uur, buren, uur oe – boer, toen eu – neus, Teun
Stomme e:	[u] – de, me
Tweeklanken:	ei/ij – ei, bijten ou/au – koud, auto ui – uit, buiten

- De uitspraak van de medeklinkers wordt bepaald door
 - de plaats van articulatie, bijvoorbeeld de tong achter de tanden: [t], [d], [n];
 - de manier van articulatie: met een plof, bijvoorbeeld [p] en [b], of terwijl de lucht door de neus gaat: [n], [m], [ng];
 - wel of geen trilling van de stembanden: wel bij [d], [b], niet bij [t], [p].
- Het verschil tussen [f]-[v] en [s]-[z] is aan het verdwijnen.
- De slot-n wordt meestal niet uitgesproken: [wekome**m**orgewel].

Medeklinkers	
b	bal, hebben
p	pet, op, appel
t	tas, groot, zitten
d	dit, hadden, rode
f	feest, geef
v	vaak, leven
s	soms, huis
z	zien, lezen
ch/g	lachen, groot, ligt
k	kaas, pakken
h	huis, hallo
l	laat, bellen
r	reis, voor, karren
m	moet, om,
n	nee, doen, mannen
ng	jongen, lang
j	Jan, juist
w	wat, willen

❗ TAAL LEREN

Klanken leren

Als je alle klanken van de talen in de wereld die zijn beschreven optelt, zijn dat er ongeveer vijfhonderd. Mensen zijn erop gebouwd die klanken allemaal te leren, maar niet op iedere leeftijd. Baby's blijken al in de buik van de moeder de verhouding tussen klinkers en medeklinkers uit hun moedertaal te herkennen. Tot zes maanden kunnen ze nog de klanken van alle talen onderscheiden, maar daarna concentreren ze zich als het ware op de klanken uit hun moedertaal en laten andere links liggen. Ze leren steeds beter de klanken van hun moedertaal kennen, bijvoorbeeld het verschil tussen [aa] en [a], en steeds

minder die van andere talen. Dat verklaart waarom volwassenen soms moeite hebben met klanken of klankverschillen die niet in hun moedertaal bestaan.

Zo horen Chinezen vaak het verschil tussen de [l] en de [r] niet, omdat die klanken in hun taal geen betekenisonderscheid veroorzaken en in het Nederlands wel: *rat* is iets anders dan *lat*. Russischsprekenden kennen het onderscheid tussen [h] en [g] niet, Arabischsprekenden hebben moeite met het onderscheid tussen [p] en [b], Turken hebben vaak moeite met [i] en [ie] en Zambianen vinden combinaties van medeklinkers, zoals [schr] en [st] lastig: in hun talen wordt een medeklinker bijna altijd gevolgd door een klinker. **Leenwoorden** worden ook op die manier aangepast: het Engelse *stamps* wordt in het Silozi (West-Zambia) *sitampusi*. In het Spaans worden dat soort medeklinkercombinaties vaak voorafgegaan door een [e]: *España* (Spanje), *escuela* (school).

TAAL IN DE LES

We geven voorbeeldoefeningen voor het onderscheid tussen [oo] en [o]. Deze serie oefeningen kan bij alle klanken worden toegepast. Daarvoor is het nodig paren klanken te vinden die voor de cursisten problemen geven bij de uitspraak, die ze bijvoorbeeld met elkaar verwarren. Je kunt voor de uitleg de informatie gebruiken uit Taalsysteem.

- Schrijf op: [oo] en [o] en daaronder *de boom* en *de bom*. Vraag de cursisten of ze woorden kunnen bedenken die daarbij horen. Spreek die woorden steeds uit en schrijf ze op.
- Geef informatie over de stand van de mond en de lippen en de tong. Bij de [o] is de mond meer open dan bij de [oo]. Je kunt dit voelen door een vlakke hand onder je kin te leggen en dan [oo]-[o] te zeggen. Je voelt de kaak dan naar beneden gaan. De lippen zijn bij [oo] en [o] gerond.
- Geef de cursisten een kaartje met het woord *boom* en het woord *bom* of de tekeningetjes van een boom en een bom. Lees de volgende woorden twee keer duidelijk voor en vraag na ieder woord of ze de [oo] van boom of de [o] van bom horen. Ze moeten het juiste kaartje omhooghouden.
 - 1 boos
 - 2 horen
 - 3 kort
 - 4 woord
 - 5 mond

- Lees de volgende woordparen twee keer duidelijk voor en vraag of ze hetzelfde zijn of verschillend. Cursisten schrijven een + als ze twee gelijke woorden horen. Deze oefening kan ook met kaarten (met + en -), zoals in de vorige oefening.
 - 1 pot – poot
 - 2 ook – ook
 - 3 zon – zoon
 - 4 hoog – hoog
 - 5 boos – bos
- Lees de woorden van de eerste oefening een voor een voor en vraag de cursisten ze te herhalen. Doe dit ook met de woordparen uit de tweede oefening.
- Laat de cursisten woorden produceren uit een van de twee rijen. Raad welk woord ze bedoelen.
- Het is belangrijk vanaf het begin aandacht aan uitspraak/klanken te geven en daarbij steeds dezelfde woorden/woordparen als voorbeeld te gebruiken (**kapstokvoorbeelden**): ei en ui, boom en bom.
- Het verschil tussen [p] en [b], [t] en [d] kun je laten voelen: zet duim en wijsvinger tegen het strottenhoofd en dan voel je bij [b] en [d] de stembanden trillen.

REFLECTIE

- 1 Even terug naar het lesvoorbeeld. De docent begint met de vraag of de cursisten begrijpen wat een ei is en wat een ui. Wat kun je opmaken uit de antwoorden van de cursisten op die vraag? En wat uit de verschillende antwoorden op de vraag bij welk woord *buiten* hoort?
- 2 Kun je paren klanken noemen die de cursisten met elkaar verwarren? Zoals bijvoorbeeld de [p] en de [b] bij Arabischsprekenden? Hoe zou je het verschil tussen deze klanken uitleggen (voelen kaak en stembanden)?
- 3 Heb je een idee welke talen je cursisten spreken? Zijn er cursisten die meerdere talen spreken?
- 4 Bedenk woordparen voor [oo]-[o], [ie]-[i], [p]-[b] en [h]-[g]. Maak bij enkele woorden een tekening.